

Tema 1. Parte 1. Do pensamento presocrático ao debate entre Sócrates e os sofistas.

1. As orixes da filosofía: o paso do mito ao logos.

A filosofía nace na Grecia do século VII a.C. A Grecia da época non abarcaba, xeográficamente falando, o territorio da Grecia actual senón que se extendía por boa parte do Mediterráneo, entre outros lugares pola chamada Magna Grecia, que abarcaría a zona do sur da actual Italia e Sicilia, ou polas costas occidentais da península de Anatolia (actual Turquía) É precisamente aquí, na zona chamada Xonia, en concreto na polis (**cidade estado**) de Mileto, onde xorde o pensamento racional e filosófico.

O pensamento pre-filosófico da Grecia arcaica explicaba a realidade a través dos **mitos e deidades antropomorfas**, isto é, deuses parecidos aos seres humanos, tanto fisicamente como no seu comportamento. Para explicar o chamado “paso” ou “salto” da explicación mitolóxica e relixiosa á explicación racional da *physis* (da natureza) debemos atender aos cambios sociais, económicos e culturais que experimentaron as poleis (plural de polis) da Grecia da época. Moitos historiadores da filosofía coinciden en que un dos acontecementos máis relevantes para explicar este cambio é a apertura comercial das cidades-estado gregas ao comercio con outras civilizacións. Isto provocou, entre outras cousas, que se contrapuxeran distintos mitos e distintas explicacións relixiosas dos acontecementos naturais. Así, as tradición puxéronse baixo a mirada crítica da que falabamos liñas máis arriba e abriuse a porta a outro xeito de dar conta da realidade: a razón.

Serían os xonios, considerados os primeiros filósofos da historia, os que se darían o salto con respecto aos seus predecesores, deixando atrás as interpretacións da *physis* a través de deidades antropomorfas e substituíndoas por realidades concretas ou abstractas que desen conta dos fenómenos que os rodeaban. O cambio radical foi o de intentar dar unha explicación racional da natureza, da súa orixe, da orde subxacente ao mundo e a cal podemos chegar a entender.

Hai quen afirma que este “salto do mito ao logos” só podería ter sucedido en Grecia, dadas as características sociais e culturais das súas xentes, outros historiadores da filosofía defenden que xa nos mitos e nos textos de autores como Hesíodo ou Homero xa existen elementos racionais que herdarán o pensamento racional.

1.1. Os filósofos presocráticos.

1.1.1. Os milesios: Tales, Anaximandro e Anaxímenes.

- **Tales de Mileto (624 – 546 a.C.):** considerado como o primeiro dos filósofos, atribuiu a orixe de todas as cousas a un elemento material: a auga. Para Tales esta era a orixe da vida, algo posiblemente tomado das culturas exipcia e/ou babilónica. Outra das súas doutrinas sería a do “panamimismo”, en base a cal consideraba que toda a natureza estaba dotada de vida, tal e como se observa na famosa frase que se lle atribúe: *“todo está cheo de deuses”*.
- **Anaximandro de Mileto (610 – 545 a.C.):** foi o primeiro acuñar o termo arkhé para referirse á orixe e principio de todas as cousas. Daría un salto con respecto a Tales xa que identificaría ao arkhé co indeterminado, algo non material e indefinido, ao que bautizou co termo apeiron.
- **Anaxímenes de Mileto (590 – 525 a.C.):** identificará ao arkhé co aire, do cal xurdirán o resto de elementos coñecidos. A alma, o que daba a vida ao home, era chamada polos gregos phykhé, o que literalmente significa soplo, o que podería achegarnos unha posible explicación do elemento escollido por Anaxímenes como arkhé ou principio

Pese as súas discrepancias hai unha serie de elementos comúns entre os pensadores milesios: buscan por primeira vez unha explicación racional da natureza, intentan comprender a orde da mesma; a natureza explícase a partir de ela mesma, sen deidades á marxe.

1.1.2. Heráclito de Éfeso (540 -480 a.C)

Para Heráclito o arkhé tamén era un elemento material, no seu caso o lume: *“todo é e será lume eternamente vivo que se encende e apaga con medida”*. Todo nace do lume e morre volvendo a él, representando á perfección a concepción cíclica que os antigos gregos tiñan do cosmos: a idea do eterno retorno. O cosmos, o universo, non ten un principio nin un final: é eterno. O lume representa a loita constante entre os elementos opostos, o cambio continuo que caracteriza á natureza, o seu constante devir (cambio, movemento) Todo cambia, afirma Heráclito, todo flúe: *panta rei*. De aquí se extrae, precisamente, a famosa metáfora do río, segundo a cal non é posible bañarse dúas veces no mesmo río, xa que cada vez que o fagamos tratarase dun distinto.

1.1.3. Parménides de Elea (nacido a finais do s. VI a.C ou comezos do V a.C)

Fronte a Heráclito, Parménides negará a posibilidade do cambio e do movemento na natureza. Se todo está en permanente cambio nada se pode saber sobre a realidade, non se podería ter un coñecemento verdadeiro e universal sobre nada. Se intentamos definir un obxecto e este cambia a cada segundo é imposible saber o que é ese obxecto. Así, Parménides, desconfiará de aquilo que nos din os nosos sentidos e a través dun exercicio de dedución lóxica postulará as características do que el chama **o Ser**. O ser, aquilo que podemos coñecer de forma **verdadeira e universal é un, nunca múltiple; inxénito, non ten un principio no tempo; inmóbil, non ven de ningures nin vai cara ningures; indivisible, non pode dividirse nalgo distinto de si mesmo; eterno, xa que non pode nacer de algo distinto de sí mesmo**, etc. Estas e outros atributos do ser vainos a deducir a partir da súa enigmática máxima co que comeza o seu poema sobre a natureza: **“O ser é, o non-ser non é”**. Fronte as apariencias dos sentidos, que presentan todo como cambiante, debemos quedarnos co que nos descubre a razón: o coñecemento de aquilo que non cambia, de aquilo que é universal e verdadeiro.

1.1.4. Monismo, dualismo e pluralismo.

Todos os filósofos que abordamos ata o momento son considerados **monistas**, é dicir, consideran ao arkhé como un único elemento, independentemente de cal escollan. Sen embargo xa nos inicios do pensamento filosófico houbo quen considerou que o arkhé non podía reducirse a un único principio. Deste xeito pensadores como **Pitágoras** (570 a.C – 495 a.C) e os seus seguidores defendían que **o principio eran os números e establecían unha serie de pares de dous elementos contrapostos cuxa oposición explicaría o dinamismo do mundo: masculino/feminino, luz/escuridade**, etc. A parte disto recibirían da relixión órfica a idea de que o ser humano divídese en alma e corpo, sendo a primeira eterna e o que verdadeiramente identifica ao home. Así, **acreditaban na transmigración da alma (metempsicose)**, é dicir, en que esta “traspásase” a outros corpos tras a morte. Por isto a alma debe purificarse, para poder liberarse finalmente da súa prisión corpórea, tese que tería unha gran influencia no pensamento platónico.

Por outra banda os filósofos pluralistas afirmarán que existen múltiples principios. **Empédocles** (nacido no 494 a.C), por exemplo, defenderá a existencia de catro: **lume, auga, terra e aire**. Todo se formará a partir da agregación destes elementos e corromperase e desaparecerá coa súa disgregación. Atribuiría a dúas forzas externas o movemento polo que estes elementos se agregaban e unían e se separaban e disgregaban. Estas forzas eran o **Amor e o Odio** respectivamente. Cabe tamén sinalar a figura de

Anaxágoras (500 a.C. – 428 a.C.), segundo o cal todas as cousas están formadas de elementos ou “sementes” infinitamente divisibles bautizados como **homeomerías**. Os elementos últimos de todas as cousas están presentes en cada obxecto pero dependendo de cales predominen un ente será unha cousa ou outra. Por exemplo, o ouro posuiría elementos de todas as cousas existentes pero nel predominan as homeomerías do ouro, o que lle fai ser o que é. Apela tamén a un elemento externo, unha causa inicial que pon en movemento ás homeomerías: o **Nous** ou intelixencia.

Pero sen dúbida o pensador pluralista máis relevante será **Demócrito** (460 a.C – 370 a.C), nacido na polis de Abdera. Será o pai do atomismo, segundo o cal existirán un número infinito de átomos cos atributos do ser de Parménides (indivisibles, eternos, etc.). Pese a isto Demócrito si aceptará o movemento e dinamismo do mundo, precisamenta a partir da **interacción dos infinitos átomos** que o forman. Non apelará a causas alleas aos átomos para explicar o dinamismo do mundo: basta coa súa interacción, o choque aleatorio entre eles para explicar a natureza. A isto será o que se coñeza como **mecanicismo**: os átomos materiais e o seu movemento son suficientes para dar conta da realidade.

Podemos dicir que os pensadores presocráticos non chegaron a un acordo sobre cal ou cantos debían ser os principios últimos da natureza, mais foron os primeiros en intentar explicar á *physis* a partir e si mesma. Esta falta de consenso levou aos filósofos posteriores a centrarse en asuntos máis concretos, máis relacionados co ser humano. Prodúcese así o que se coñece como “**xiro antropolóxico**” do que serán protagonistas os sofistas, caracterizados polo seu **relativismo** ao cal se enfrontará a figura de **Sócrates**.